POZNÁMKY K ONOMASTICKÝM TERMÍNOM PROPRIALIZÁCIA, APELATIVIZÁCIA, TRANSONYMIZÁCIA A DEPROPRIALIZÁCIA¹

ANDREJ ZÁVODNÝ – DOMINIKA BAŠISTOVÁ
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava, Slovensko

ZÁVODNÝ, Andrej – BAŠISTOVÁ, Dominika: Notes on onomastic terms proprialization, appellativization, transonymization and deproprialization. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2021, Vol. 72, No 1, pp. 101 – 113.

Abstract: In our article, we present a few discussion notes on the current processing and standardization of Slovak onomastic terminology. In our opinion, proprialization is not only a word-formation process, but primarily the functional one. The function of the word, that is seen as the first within the process of proprialization, is being changed too. Due to this fact, the formal part of the proper name is recognized as secondary. Furthermore, we think that even the process of transonymization – from functional, not formal approach – can be accepted in its wider understanding. It can be defined as transfer of proper name motivation from one object to another regardless of any formal criterion. What is more, this transfer is possible even within the same onymic class. The transfer could be accompanied with a change in the formal structure or grammatical meaning of the new proper name; because not just the form of the proper name (or the part of the form) is transferred to another object, but also its function, ability to be an “individual and specific name” for another object. But the process of transonymization itself requires transfer of the proper name from one denotatum to another. That’s why we do not recognise any formation of the name variants for the same object as the process of transonymization.

Key words: appellative, appellativization, deonymization, proprialization, proper name, transonymization, word (name) formation

V súčasnosti sa predsedníctvo Slovenskej onomastickej komisie intenzívne zaoberá problematikou spracúvania a štandardizácie slovenskej onomastickej terminológie a členovia komisie výskumne pokrývajú všetky tri hlavné onymické skupiny vlastných mien. Terminologická tematika bola obsahovou náplňou aj viacerých odborných referátov na 20. slovenskej onomastickej konferencii v Banskej Bystrici v roku 2017 (M. Harvalík, I. Valentová, P. Odaloš, A. Frančič – A. Čilaš Šimpraga, U. Bijak, J. Kamper-Warejko). V tejto súvislosti je naším cieľom uviesť zopár podnetov na diskusiu o definícii niektorých termínov v slovenskej onomastickej terminológii.

Proprializácia (onymizácia, deapelativizácia) sa všeobecne definuje ako vznik vlastného mena z apelatívneho motivanta bez zmeny formálnej (morfematickej)

¹ Štúdia vznikla ako súčasť grantovej úlohy VEGA č. 1/0058/20 *Teória a terminologický systém slovenskej onomastiky (v kontexte slovenskej a medzinárodnej onomastickej terminológie)*.

štruktúry vlastného mena, teda bez derivácie, a podobne apelativizácia (deproprializácia, deonymizácia) ako vznik apelatíva z vlastného mena bez formálnej zmeny tvaru (porov. Svoboda a kol., 1973, s. 83; Dvonč, 1983, s. 175; OST, 1983, s. 135; EJ, 1993, s. 356; Mistrík, 2002, s. 164).

Ak pri proprializácii nastáva zmena formálnej štruktúry vlastného mena, niekedy sa to označuje ako onymická derivácia (porov. Harvalík, 2000) či slovotvorná proprializácia (Ološtiak, 2010, s. 213). Za onymickú deriváciu považuje Milan Harvalík (2000, s. 123) akékoľvek uplatnenie slovotvorného spôsobu či postupu pri tvorbe vlastného mena. Keďže sa v názvotvornom procese využíva množstvo slovotvorných (názvotvorných) formantov, ktoré sú typické aj pre slovotvorbu apelatív, v jazyku sa môžu utvárať apelatívno-propriálne homomorfné pendanty, avšak bez vzájomnej motivačnej súvislosti. M. Harvalík (2010, s. 33 – 39) píše o tzv. paralelnom utváraní apelatív a vlastných mien, keď sa z apelatívneho základu (etymónu) rovnakým formantom utvára nové apelatívum či homomorfné proprium, ktoré však motivačne nesúvisia (napr. *blat-* + *-ník* → 1. *blatník* „ochranný plech nad kolesami vozidiel“; 2. *Blatník* – český terénny názov, ktorý pomenúva „blatisté miesta“). Pri analýze názvotvornej štruktúry vlastného mena preto treba brať do úvahy aj skutočnosť, či sa v apelatívnej slovnej zásobe nachádza slovotvorne motivovaný homomorfný pendant s utvoreným propriom (aj vzhľadom na zodpovedajúci slovotvorný, nie lexikálny význam) alebo takýto homomorfný pendant proprium v apelatívnej lexike s relevantným motivačným významom nemá – podľa toho potom možno rekonštruovať aj názvotvorný motivačný rad, teda rekonštruovať, či utvorené proprium bolo derivované alebo ide o proprializáciu už slovotvorne motivovaného apelatíva (napr. VN *Kamenica* zrejme nemohol vzniknúť proprializáciou apel. *kamenica* so slovníkovo doloženým významom „kamenná nádoba“, pretože lexikálny význam apelatíva motivačne so vznikom vodného názvu ani s názvom iného blízkeho objektu nesúvisí – VN sa sufixálne (topoformantom *-ica*) derivoval z apel. *kameň* alebo *kamenný*, čiže proprializácia bola sprevádzaná aj deriváciou; pri TN *Dúbrava* sa však dá vzhľadom na apel. *dúbrava* s relevantným motivačným významom predpokladať proprializácia apelatíva bez derivácie.² M. Harvalík (2000, s. 126, 127) rov-

² Podnetom na diskusiu by v súvislosti so štruktúrnotypologickou klasifikáciou proprií mohli byť prípady, keď má derivovaný funkčný člen názvu na úrovni národného jazyka doložený apelatívny pendant, s ktorým aj motivačne súvisí. Pri analýze slovotvornej štruktúry je ťažšie takýto názov presne klasifikovať do určitého onymického slovotvorného typu, napr. TN *Prostředný klin*, *Kolový štít* – sufixy *-ný* a *-ový* sa synchronne ani diachronne nedajú spoľahlivo vyčleniť, pretože existujú aj (všeobecné) adj. *prostředný*, resp. *kolový*, ale napr. pri TN *Žihlavný grůň*, *Svišťový štít* sa dajú v prípade nedoloženia v historickej či nárečovej lexike vyčleniť onymické sufixy *-ný* a *-ový*, pretože doložené (všeobecné) adj. sú *žihlav-ový*, resp. *svišt-í*. Milan Majtán (1973, s. 149; porov. aj Majtán, 1996, s. 21; Superanskaja, 1969, s. 93) pri vymedzovaní štruktúrnych typov chotárnych názvov uviedol, že ak by sa k analýze onymickej štruktúry pristupovalo striktné, takmer všetky vlastné mená by boli v podstate neodvodené, lebo každé vlastné meno vznikáprehodnotením, proprializáciou už hotových útvarov a konštrukcií. Pri proprializácii sa však podľa neho apelatívny základ názvu znovu rozkladá, prehodnocuje sa, proprializujú

nako upozorňuje, že nie z každého propria, ktorého apelatívny motivant sa nezachoval, sa dá predpokladať existencia takéhoto rekonštruovaného apelatíva, pretože proprializáciou mohlo dôjsť k viacerým obmenám tvaru a pôvodné apelatívum v rekonštruovanej podobe nemuselo nikdy existovať, keďže sa propriá vyznačujú v porovnaní s apelatívami bohatšou skupinou derivátov (napr. jeden tvar českého historického slova *úhor* [české nárečové tvary *ouhor/uhor*] s významom „neobrábaná pôda v trojpoľnom poľnohospodárstve“, v slovenčine *úhor*, sa ako motivant v propriách realizuje vo viacerých variantoch, ktoré však písomne v podobe apelatív zachytené neboli: *Ouhorek*, *Ouhorka*, *Ouhorník*, *Ouhůrek*, *Uhorek* a pod.). Potvrdzujú to aj slová Rudofa Šrámka (1999, s. 96), ktorý uvádza, že vznik proprií nemusí byť nutne zviazaný s existenciou dajakého homonymného apelatíva, pretože propriá vznikajú v intenciách pomenúvacích, štruktúrnych a slovotvorných možností daného jazyka tak, že sa na rozdiel od apelatív môžu pri vzniku propria aktivovať také prvky a elementy a ich kombinácie, ktoré sa z apelatívnej sféry vymykajú alebo v nej majú inú distribúciu či inú funkciu.

Ak by sa teda ako súčasť proprializácie nebrali do úvahy aj sprievodné proprializačné procesy (zmena morfematickej štruktúry a gramatického významu), ťažko by sa bez slovotvorných či slovotvorno-gramatických procesov proprializácia zdôvodňovala tam, kde napr. proprium nemá homofónny apelatívny pendant (napr. VN *Neteč* – apel. ? : deverbatívny názov vznikol transpozične z negačného slovesného tvaru *netiecť*, substantivizoval a proprializoval sa; TN *Kamenná* – ? : adj. *kamenný* nie je v pozícii adekvátneho slovnodruhového pendantu bez ohľadu na to, či zároveň ide alebo nejde o eliptický názov; podobne napr. TN *Podjelsie* – apel. ?; VN *Briavský potok*, TN *Briava* – adj., apel. ?; TN *Vrchháj* – apel. ?; TN *Krivosúd* – apel. ?; ON *Hrabovec*, TN *Lipovec* – apel. ?, ale napr. TN *Dúbrava* – apel. *dúbrava*), pretože funkčno-sémantické kritérium na osi apelatívnosť – propriálnosť sa realizuje iba v rámci substantív. Táto skutočnosť viedla niektorých jazykovedcov (napr. L. Dvonč, M. Imrichová, M. Ološtiak) k podrobnejšiemu rozlišovaniu medzi deapelativizáciou (vznik vlastného mena v rovine substantív) a proprializáciou (vznik vlastného mena z iných slovných druhov).³ Mária Imrichová (2012, s. 32 – 33) uvádza, že proprializácia je širší pojem ako deapelativizácia, pretože niektoré vlastné mená (napr. ON *Suché* či OM *Milý*) nevznikli deapelativizáciou – motivantmi nie sú všeobecné pod-

sa jeho slovotvorné prostriedky a názov sa (v spätosti so svojím apelatívnym východiskom) od počiatku pociťuje ako príponový, predponový, predložkový a pod. Takýto postup však napr. Stanisław Rospond (1957, s. 40; porov. Majtán, 1973, s. 149) považoval za základnú metodologickú chybu. Najmenej slovotvorných rozdielov medzi apelatívami a vlastnými menami sa ukazuje najmä v skupine terénnych názvov, pretože sú najbližšie k apelatívnej slovnej zásobe a mnohé z nich vznikli proprializáciou apelatíva bez derivácie (porov. Hladký, 2001, s. 6 – 8). Vladimír Šmilauer (1963, s. 111) uviedol, že pri terénnych názvoch ustupuje formálna stránka do úzadia, pretože tento typ názvov nemá dostatok typických slovotvorných spôsobov alebo nie sú medzi slovotvornými sufixmi rozdiely.

³ O tom viac Jaromír Krško (2014, s. 23 – 24).

statné mená. Ako vhodnejší sa jej na označenie tohto procesu preto zdá podľa nej širší termín onymizácia. Apelativizáciu zasa M. Imrichová (2012, s. 32 – 33) vníma ako typ deproprializácie, pretože procesom deproprializácie nemusia vzniknúť len apelatíva, a rozlišuje priamu (bez zmeny formy), kde však zaraďuje aj adaptované, čiže formálne zmenené apelativizované propriá, a nepriamu apelativizáciu (odvodzováciu), ktorú však paradoxne k svojim predchádzajúcim úvahám o rozlišovaní kritéria apelatívnosti iba pri substantívach ilustruje aj „nesubstantívami“ (napr. *Bratislava* → *bratislavský*). Z tohto dôvodu navrhuje používať podľa nej širší termín deonymizácia (porov. Dvonč, 1983, s. 176). Keďže sa však pri utváraní mien či v názvotvornom procese realizuje gnómicky funkčná substantivizácia, čiže každý nesubstantívny slovný druh sa v rámci proprializácie nevyhnutne substantivizuje (možno to naznačiť paralelným radom: napr. verb. *netiečť* [*neteč*] → subst. *neteč* → proprium *Neteč*; adj. *kamenný* → subst. *kamenný* → proprium *Kamenný*). Uvedené rozlišovanie slovnodruhovej príslušnosti všeobecného slovného motivanta propria s osobitným terminologickým vymedzením sa preto vo všeobecnosti javí ako nadbytočné. Hoci sa kritérium apelatívnosti a propriálnosti tradične uplatňuje iba pri substantívach, nie je potrebné striktne vnímať vlastnosť apelatívnosti iba pri tomto slovnom druhu, ale vlastnosť všeobecnosti, teda ako všeobecné slová možno vnímať aj slová kategorizované v rámci iných slovných druhov,⁴ ani vnímať vzťah pojmov deproprializácia a apelativizácia inkluzívne, pretože deproprializáciou vlastného mena v tradičnom vnímaní, teda bez zmeny jeho formy, ani nemôže vzniknúť iný slovný druh ako substantívum, a teda apelatívum (aj v príkladoch typu *Bordeaux* → adj. *bordó*, *Ježiš a Mária*, *Ježiš Kristus* → inter. *ježišmária*, *ježišmaria*; *ježišikriste*, *ježišukriste* a pod. dochádza k zmene formy; porov. Imrichová, 2012, s. 33).

Možno rovnako konštatovať, že proprializácia nie je iba slovotvorný proces (okrem slovotvorných však často nastávajú aj gramatické zmeny), ale primárne ide o funkčný proces – mení sa aj funkcia slova, ktorá je pri proprializácii primárna, preto pri vzniku vlastného mena z apelatíva sa vždy uplatňuje v proprializácii implicitne obsiahnutý akt individualizácie a špecifikácie propriálneho jazykového znaku, identifikujúceho pomenovaný objekt, a formálna stránka utvorenia propria je preto až sekundárna. Širšie chápe proprializáciu napr. aj Martin Ološtiak (2018, s. 51), ktorý rozlišuje jednoduchú, slovotvornú, abreviačnú a prepozičnú proprializáciu.⁵ Onymická derivácia (napr. *chlm* → *Chlmec*), ale aj derivačno-gramatické (napr. *za*

⁴ EJ (1993, s. 67) ako príklady na apelativizáciu uvádza aj tzv. deproprialne (deonymické) apelatíva *bratislavský* či *prešovský*. Jozef Mistrík (2002, s. 164) pri definícii proprializácie hodnotí ako apelatívum aj adj. *škulavý*. Podobne aj Jan Svoboda a kol. (1973, s. 83) píšú o slove či slovnom spojení apelatívnom (substantívnom, adjektívnom, slovesnom, citoslovcovom a pod.) a Mária Ivanová-Šalinová (1973, s. 224 – 225, 228) hodnotí ako apelatívne aj iné slovné druhy.

⁵ Prechod od apelatíva k propriu bez zmeny morfematickej štruktúry označuje M. Ološtiak (2018, s. 63) ako sémantickú motiváciu. Rovnako by sa však azda dal hodnotiť aj opačný smer motivácie na osi proprium → apelatívum.

horou → *Záhorie*) či gramatické zmeny tvaru (*rybník* → *Rybníky*) súvisiace so zmenou morfematickej štruktúry názvu v porovnaní so všeobecným motivantom majú teda v našom vnímaní k proprializácii hyponymický vzťah a ide o onymické slovo-tvorno-gramatické procesy, pričom proprializácia je hyperonymum (zahŕňa aj onymickú deriváciu, derivačno-gramatické či gramatické zmeny tvaru) a vyjadruje onymický funkčný proces.

Rovnako pri apelativizácii⁶ (deproprializácii, deonymizácii),⁷ najmä pokiaľ ide o adaptáciu cudzojazyčných proprií do nášho jazyka, zároveň nastáva aj foneticko-fonologická, ortografická, slovotvorná či gramatická zmena apelatíva v porovnaní s propriálnym motivantom, napr. z OM *André-Marie Ampère* → *ampér* „základná jednotka elektrického prúdu v sústave SI“; z EN *Cigán* → *cigán* „klamár“; z OM *Don Juan* → *donchuan* „muž obľubujúci nezáväzné ľúbostné dobrodružstvá, zvodca žien, záletný muž, záletník, sukničkář; z OM *G. C. Maecenas* → *mecenáš* „nezištný sponzor, darca, podporovateľ niekoho, dobrodinec“; z ON *Manchester* → *menčester* „bavlnená tkanina s jemnými, hustými vlasmi tvoriacimi pozdĺžne plastické pásiky, používaná na šitie pracovného, športového a voľnočasového oblečenia aj ako bytový textilný materiál“; ON *Világos* → aj ako frazéma (dostať) *világoš* „veľkú bitku, výprask, (v športe) jednoznačne prehrať“ a pod.⁸

Problematicku rôzneho vnímania proprializácie zrejme spôsobuje jej definícia s prihliadaním na formálne a nie na funkčné kritérium propria. Fungovanie vlastného mena v spoločnosti je pritom druhou fázou existencie onymického znaku, ktorá je s tou prvou fázou – vznikom vlastného mena – dialekticky spätá (porov. Blichá – Majtán, 1986, s. 6).

Pri plnom rešpekte voči tradičnej onomastickej teórii a ako podnet na terminologickú diskusiu teda navrhujeme zovšeobecnenie vnímania proprializácie ako vznik vlastného mena zo všeobecného slova bez ohľadu na formálne kritérium, pretože proprializáciou sa na pomenúvaný objekt neprenáša len forma či časť formy všeobecného slova, ale nadobúda najmä onymickú funkciu, schopnosť „byť“ individuálnym a špecifickým pomenovaním určitého objektu.

Podobne ako proprializácia aj transonymizácia sa zaužívané definuje ako proces, v ktorom meno alebo názov objektu z jednej onymickej skupiny je motivantom vzniku mena alebo názvu objektu z inej onymickej skupiny bez zmeny formálnej štruktúry nového mena či názvu (napr. PCH *Zemplín* – územie → CHR *Zemplín* – názov vlaku; OM *Zuzka* → CHR *Zuzka* – čistiaci prostriedok). Diskusiu súvisiacu s vnímaním termínu transonymizácia otvorila najmä 18. slovenská onomastická

⁶ Apelativizáciu napr. EJ (1993, s. 67) definuje ako prechod vlastného mena medzi apelatíva rovnako bez zmeny formy. Naopak, veľmi voľne ju vníma M. Ivanová-Šalingová (1973, s. 219 – 232).

⁷ Autori DSZSS (1989, s. 24) považujú apelativizáciu proprií za krajný prípad metonymickej analogickej nominácie, pričom sa do úvahy neberie konceptuálna zložka (napr. *Röntgen* → *röntgen*, *Watt* → *watt* apod.).

⁸ Porov. napr. KSSJ.

konferencia v Prešove v roku 2011. Na základe tohto podnetu Iveta Valentová (2012) publikovala štúdiu, v ktorej sumarizovala dovtedajšie vnímanie transonymizácie najmä slovenskými a českými onomastikmi. Problematickým sa ukázalo nielen to, či za transonymizované možno považovať aj vlastné meno, ktoré sa formálne od fundujúceho propria, ktoré motivovalo jeho vznik, odlišuje alebo je formovo totožné, ale rovnako aj to, či za transonymizáciu možno považovať akýkoľvek motivačný prenos vlastného mena jedného objektu na iný objekt alebo iba prenos vlastného mena objektu na objekt z inej onymickej skupiny, triedy či podtriedy.

Oproti tradičnej, teda užšej definícii transonymizácie (napr. OST, 1983; Svoboda a kol., 1973; Blanár, 2005; Krško, 2007; Beláková, 2010; Žigo, 2010; Imrichová, 2012; Valentová, 2012; spočiatku aj Šrámek, 1999) sa vyprofilovalo jej širšie vnímanie, a to na úrovni pripustenia formálnej zmeny transonymizovaného vlastného mena či možnosti transonymizácie aj medzi objektmi v rámci rovnakej triedy či podtriedy vlastných mien (napr. Ciešlikowa, 1994; Šrámek, 2003 – 2004; Bauko, 2008; Sičáková, 2011; Tušková, 2012; Brink, 2016; Ološtiak, 2018; Pleskalová, 2020). Jana Marie Tušková (2012, s. 326) dokonca rozlišuje transonymizáciu s lexikálnym rozšírením, keď sa motivujúce proprium stáva súčasťou viacslovného názvu, (napr. *Olomouc* (mesto) → *Sigma Olomouc* (chrématonymum, názov futbalového klubu (porov. Pleskalová, 2020)).⁹ Aj R. Šrámek (2003 – 2004, s. 506) pripúšťa, že možno hovoriť o dvoch typoch transonymizácie – *čistej* (bez morfematickej zmeny štruktúry) a *rozšírenej transonymizácii* (so zmenou morfematickej štruktúry). Stefan Brink (2016) pri utváraní vlastných mien rozlišuje dva analogické procesy: 1. keď sa na utvorenie vlastného mena využije existujúci repertoár onymických prvkov; 2. keď sa na pomenovanie využije už existujúce vlastné meno. Práve druhý prípad analogického onymického procesu možno vnímať ako širšie vnímanú transonymizáciu.

Na nejednoznačné vnímanie toho, čo sa pri definícii transonymizácie („... prechod propria z jednej onymickej triedy do druhej...“) myslí pod termínom „onymická trieda“, upozornil aj M. Ološtiak (2018, s. 57) a položil autorskú otázku, či možno

⁹ Populárne vlastné mená s pomerne veľkým akčným rádiom spoločenskej pôsobnosti – známosť, tradičnosť, dôležitosť, obľúbenosť, módnosť istého pomenovaného objektu – môžu motivovať vznik mnohých ďalších vlastných mien. V tejto súvislosti, inšpirujúc sa derivatologickým termínom Juraja Furdíka (2004, s. 154), môžeme hovoriť o tzv. onymickom motivačnom potenciáli vlastného mena (J. M. Tušková, 2012, s. 326, pracuje s termínom mnohonásobná transonymizácia):

Napr. VN *Váh* → EO (názov obchodného centra) *Váh*,
 → PCH *Považie* → PO (rýchlik) *Považan*,
 → PO (rýchlik) *Váh*,
 → UO (sídliisko) *Váh* a pod.

V niektorých prípadoch je vznik a globálne rozšírenie vlastného mena neskutočne dynamické, čo si bolo možné všimnúť pri v súčasnosti pretrvávajúcej pandémie koronavírusu. Vírus sa objavil asi v polovici decembra 2019, no ešte začiatkom februára 2020 nemal oficiálny názov. Až 11. februára 2020 dostal celosvetovo sa šíriaci vírus medzinárodný názov SARS-CoV-2 a ochorenie, ktoré spôsobuje, názov Covid-19 (porov. Sobotovičová, 2020).

za transonymizáciu považovať aj transfery typu *rodné meno* → *priezvisko*, *priezvisko* → *prezývka* a pod. Tejto problematike venoval pomerne veľký priestor a ponúkol riešenie rozlíšením procesov intraonymizácie a transonymizácie. Aj on (op. cit., s. 63) sa prikláňa k širšiemu vnímaniu transonymizácie, teda aj so zmenou morfematickej štruktúry nového motivátu, no za hyperonymum transonymizácie (s. 55 – 57) považuje termín deonymická nominácia (vznik *propria* z iného *propria*), v rámci ktorej možno vyčleniť hyponymá intraonymizačná nominácia a transonymizačná nominácia.¹⁰

Intraonymizáciu vníma ako nomináciu na úrovni *proprium* → *proprium*, pričom pri nej nedochádza k zmene typu onymického objektu, a v rámci nej rozlišuje ešte intraonymizáciu homogénnu (prechod v rámci rovnakého typu vlastného mena, napr. *rodné meno* → *rodné meno*)¹¹ a heterogénnu (prechod medzi rôznymi typmi vlastných mien, napr. *rodné meno* → *priezvisko*). Transonymizáciu potom vníma ako nomináciu na úrovni *proprium* → *proprium*, pričom dochádza aj k zmene typu onymického objektu (napr. *hydronymum* → *ojkononymum*, *antroponymum* → *chrématonymum* a pod.). Zhrňujúco ešte doplná, že intraonymizačné typy nominácie sa realizujú pri bionymách a transonymizácia sa zasa realizuje v rámci toponým a chrématoným. Nazdávame sa však, že ani toto rozlišovanie nemusí byť vždy úplne jednoznačné, pretože nie je úplne jasné, ako vnímať „zmenu typu onymického objektu“, pretože napr. na jednej strane bionymické objekty spája síce živosť/životnosť pomenovaného objektu, ale antroponymá, zoonymá a fytonymá nie sú rovnaké typy onymických objektov, a na druhej strane zasa v rámci abioným môže dochádzať k prenosu vlastného mena aj z jedného typu objektu na rovnaký typ objektu (napr. *Myjava* [rieka] → *Myjava* [potok ústiaci do Myjavy], *Myjavka* [riečka ústiaca do Myjavy]; *Horná lúka* [lúka, pasienok] → *Nad Hornou lúkou* [pasienok] a pod.), na čo upozorňuje už I. Valentová (2012, s. 328), keď uvádza, že transonymizácia nastáva vtedy, ak sa tým istým *propriom* pomenúva iný denotát, hoci z rovnakej triedy či podtriedy *proprií*, čím automaticky vylučuje vnímanie transonymizácie aj ako procesu, pri ktorom sa z jedného vlastného mena utvorí iné vlastné meno, ktorého nositeľom je ten istý denotát (napr. *Peter* [rodné meno] → *Petrík*, *Petríček*, *Petko*, *Petúlo* [hypokoristiká a prezývky nositeľa s menom *Peter*]). Jednoznačnejšie by azda bolo, keby autor využil v definícii intraonymizácie a transonymizácie vlastnú klasifikačnú diferenciaciu vlastných mien na makroskupiny, skupiny, nadtriedy, triedy a podtriedy (Ološtiak, 2018, s. 55). Jeho vnímanie zneprehľadňuje aj skutočnosť, že v rámci

¹⁰ Ku komentáru M. Ološtiaka (2018, s. 63) k príkladom M. Imrichovej (2012, s. 37), že pri transonymizácii v smere *Labakan* (meno krajčira z rozprávky) a *Labakan* (názov krajčírstva), pri ktorých autor na rozdiel od M. Imrichovej vníma formálnu zmenu odvodeného *propria* na úrovni zmeny deklináčného typu, by sa dalo azda doplniť, že nejde o formálnu, ale skôr (gramatickú) významovú zmenu na osi životnosť – neživotnosť.

¹¹ Tento typ intraonymizácie azda zodpovedá termínu *krstenie*, ktorý uvádza Vincent Blanár (2005, s. 24).

vymedzenia ďalších názvotvorných typov intraonymizácie uvádza aj príklady abioným, ktoré skôr vymedzil ako príklady na transonymizáciu (napr. *Myjava* [hydronymum] → *Myjava* [ojkonymum], *Hron* [hydronymum] → *Pohronie* [prírodné choronymum]; op. cit., s. 58, 59). Hoci sa I. Valentová (2012, s. 328) v závere svojej štúdie prikláňa k užšiemu vnímaniu transonymizácie, teda k jej vnímaniu ako prenosu vlastného mena jedného objektu na iný objekt bez zmeny formálnej štruktúry (či za transonymizáciu možno považovať aj prenos vlastného mena objektu na iný objekt v rámci rovnakej triedy či podtriedy, sa však už nevyjadruje), necháva otázku definície transonymizácie otvorenú na ďalšiu onomastickú diskusiu (podobne aj Tušková, 2012, s. 333).

Z hľadiska funkčného a nie formálneho prístupu sa podobne, ako sme uviedli už pri proprializácii, nazdávame, že by sa aj pri transonymizácii dalo uvažovať o prijatí jej širšieho vnímania ako motivačného prenosu vlastného mena jedného objektu na iný objekt bez ohľadu na formálne kritérium,¹² ktorý je možný aj v rámci rovnakej onymickej triedy,¹³ pričom by tento prenos mohol byť sprevádzaný aj zmenou formálnej štruktúry či gramatického významu nového vlastného mena, pretože s vlastným menom sa na iný objekt neprenáša len jeho forma či časť jeho formy, ale aj jeho funkcia, schopnosť „byť individuálnym a špecifickým pomenovaním“ ďalšieho objektu – dochádza k istej akumulácii onymickej funkcie (prenesené vlastné meno pomenúva nový objekt, ale forma vlastného mena zároveň odkazuje aj na pôvodný propriálny motivant a jeho onymickú funkciu (napr. OM *Stano* [hypokoristikum rodného/krstného mena *Stanislav*] → OM *Stano* [priezvisko] → OM *Stanko*, *Stanek*, *Stanka*/*Staňka* [odvodené priezviská]; ON *Dubnica (nad Váhom)* → ON *Nová Dubnica*; TN *Tichý vrch* [vrch] → TN *Na Tichom* [pole]; VN *Hodoňove studne* → VN *Hodonský potok*; VN *Teplica* → VN *Teplička* [menší prítok rieky *Teplica*]; CHR *Encián* → CHR *Enciánka*; PCH *Zemplín* [územie] → CHR *Zemplínčan (online)* [internetové noviny] a pod.).¹⁴ Výsledkom takto vnímanej transonymizácie potom nemusí byť len vznik onymických homoným, ale aj vznik polyoným (onymických polyreferentov),¹⁵ pričom pri viacmennosti či viacnázvovosti je v istom kontexte komunikačne funkčný len jeden designátor, inak by dochádzalo k redundancii. Irelevantnosť formálneho kritéria sa ukazuje aj preto, že na jednej strane akoby uprednostňovala iba slovotvorné (názvotvorné) hľadisko, hoci pri transonymizácii

¹² Porov. definíciu termínu prenášanie vlastného mena (OST, 1983, s. 156).

¹³ M. Imrichová (2012, s. 35) pri transonymizácii logoným rovnako pripúšťa prenos vlastného mena z jedného objektu na iný objekt aj v rámci rovnakej triedy onymických podsystémov (napr. ideonymum → logonymum, pragmatonymum → logonymum a pod.).

¹⁴ Pavol Žigo (2010, s. 275) pri vzniku muzikoným utvorených transonymizáciou dokonca uvažuje o transonymizácii na pozadí novej motivácie, v rámci ktorej sa dominantným motivačným činiteľom propria stáva ústredná postava hudobného diela, resp. jeho deja, textu či libreta, napr. *Detvan*, *Peter a Lucia* (literárne diela) → *Detvan*, *Peter a Lucia* (opery).

¹⁵ Termín onymická polyreferenčnosť navrhol J. Krško (2003, s. 20).

dochádza niekedy iba k zmene gramatického významu, a na druhej strane v niektorých prípadoch sa určitá zmena transonymizovaného vlastného mena v porovnaní s pôvodným onymickým motivantom nemusí na jeho forme explicitne ani prejavíť (napr. zmena morfolologickej kategórie životnosti a z nej vyplývajúca zmena deklinačnej paradigmy: *Ondrejka* [OM, životné substantívum, vzor hrdina] → *Ondrejka* [TN, neživotné substantívum, vzor žena]; *Peter, Mikuláš* [OM, životné substantíva, vzor chlap] → *Plavecký Peter, Plavecký Mikuláš* [ON, neživotné substantíva, vzory dub, resp. stroj; v bežnej hovorovej reči sa atribút *plavecký* pri názvoch nepoužíva]; podobne napr. L sg. o *Jurovi*, ale vo (*Svätom*) *Jure*; v *Martinovi*, ale v *Martine* a pod. [porov. Blanár, 2005, s. 42; Valentová, 2012, s. 326]). Toto pripúšťa aj V. Blanár (2006, s. 92) tvrdením, že „prechod z jednej onymickej triedy do inej onymickej triedy (transonymizácia) často sprevádzajú aj zmeny na rovine morfolologickej a slovotvornej“. Podmienkou transonymizácie však musí byť prenos vlastného mena na iný denotát, preto utváranie variantov mien či názvov toho istého objektu nepovažujeme za transonymizáciu (porov. napr. Šrámek, 1999, s. 56; Valentová, 2012, s. 328).

Hoci s termínmi *deonymizácia*, *deonymický*¹⁶ na označenie utvorenia nového vlastného mena z iného vlastného mena pracuje viacero jazykovedcov, dalo by sa azda diskutovať o vhodnosti používania termínu na označenie tohto javu. Okrem toho, že je už funkčne zaťažený a pomenúva aj protichodný jav prechodu propria medzi všeobecné (apelatívne) slová (deonymizácia, deproprializácia), uvedený termín nevystihuje definičné vymedzenie tohto javu. Negačná predpona *de-* naznačuje popretie onymizačného procesu, onymickosti, teda schopnosti „byť vlastným menom“ (podobne to možno vnímať aj pri termíne R. Šrámka [2003 – 2004] *deproprialne proprium*), pričom novoutvorené proprium túto funkciu ne stráca ani sa jeho propriálna funkčnosť neoslabuje. Podobne uvažuje aj R. Šrámek (2003 – 2004, s. 204 – 505) či Ľuba Sičáková (2009, s. 289), ktorá uvádza, že všeobecný kategoriálny príznak propriálnosti („byť vlastným menom“) pri transonymizácii zostáva zachovaný, mení sa iba špecifický onymický príznak („byť konkrétnym vlastným menom“). Eva Pokorná (1978) pri definovaní termínov *deonymizácia* a *deonymické apelatívum* využíva funkčný onomastický prístup („... termíny *deonymizace* a *deonymické apelatívum* vychádzajú z onomastického pohľadu na proces ztráty propriální funkcie vlastných jmen...“) a pri definovaní termínov *apelativizácia* a *apelativizované meno* zasa jazykovokomunikačný prístup („... termíny *apelativizace* a *apelativizované jméno* vychádzajú z cíle procesu a vyhovujú pohľadu na apelativa propriálneho pôvodu z hľadiska bežné slovní zásoby...“).¹⁷ Okrem toho táto predpona pri slovotvorno-gramatických procesoch poukazuje na inú slovnodruhovú klasifikáciu

¹⁶ Porov. napr. J. Svoboda a kol. (1973, s. 124 – 125).

¹⁷ V čase vzniku štúdie (1978) sa podľa autorky termíny *deonymizácia* a *apelativizácia* paralelne používali v češtine, ruštine, srbčine, chorvátčine a v macedónčine, iba termín *apelativizácia* sa používal v slovenčine a v ukrajinčine a iba termín *deonymizácia* zasa v poľštine, lužickej srbčine, bieloruštine a v nemčine.

fundujúceho slova oproti motivátu (napr. verbum *vynikajúci* → adjektívum/deverbatívum *vynikajúci*; adjektívum *vrchný* → substantívum/deadjektívum *vrchný* [časník], verbum *letieť* → substantívum/deverbatívum *let* a pod.), no pri utvorení nového propria z iného propria (na rozdiel od prípadov, keď sa proprium utvorí z nesubstantívnych všeobecných slovných motivantov, napr.: adj. *hlboké* → ON *Hlboké*; adv. *darmo* → OM *Darmo*) k slovnodruhovej zmene nedochádza – v oboch prípadoch ide o substantíva. M. Imrichová (2012, s. 33) v tejto súvislosti namiesto termínov *deonymizácia* a *deproprializácia* navrhuje podľa nej vhodnejší termín *reproprializácia*, ktorý by však podľa nášho názoru zasa skôr pomenúval proces opätovnej proprializácie už raz apelativizovaného propria (tak aj Valentová, 2012, s. 324). Termíny *deonymizácia* a *deproprializácia* s významom prenosu vlastného mena z jedného objektu na druhý objekt preto odporúčame nahradiť všeobecným termínom *transonymizácia*.

ZÁVER

Proces proprializácie by sa mal vnímať nielen z hľadiska formy, ale aj z hľadiska funkčného procesu (stať sa, teda byť vlastným menom) ako vznik vlastného mena z akéhokoľvek všeobecného slovného motivanta rôznej slovnodruhovej príslušnosti, resp. apelativizácia alebo deproprializácia ako vznik slova so všeobecným významom akejkolvek slovnodruhovej príslušnosti z vlastného mena (propria), bez zmeny alebo aj so zmenou formálnej štruktúry vlastného, resp. všeobecného mena. Proprializácia nie je iba slovotvorný proces, ale primárne ide o funkčný proces – mení sa aj funkcia slova, ktorá je pri proprializácii primárna, preto pri vzniku vlastného mena z apelatíva sa vždy uplatňuje v proprializácii implicitne obsiahnutý akt individualizácie a špecifikácie propriálneho jazykového znaku, identifikujúceho pomenovaný objekt, a formálna stránka utvorenia propria je preto až sekundárna. Z funkčného hľadiska by sa aj pri transonymizácii dalo uvažovať o prijatí jej širšieho vnímania ako motivačného prenosu vlastného mena jedného objektu na iný objekt bez ohľadu na formálne kritérium, ktorý je možný aj v rámci rovnakej onymickej triedy, pričom by tento prenos mohol byť sprevádzaný aj zmenou formálnej štruktúry či gramatického významu nového vlastného mena, pretože s vlastným menom sa na iný objekt neprenáša len jeho forma či časť jeho formy, ale aj jeho funkcia, schopnosť „byť“ individuálnym a špecifickým pomenovaním“ ďalšieho objektu – dochádza k istej akumulácii onymickej funkcie (prenesené vlastné meno pomenúva nový objekt, ale forma vlastného mena zároveň odkazuje aj na pôvodný propriálny motivant a jeho onymickú funkciu). Podmienkou transonymizácie však musí byť prenos vlastného mena na iný denotát, preto utváranie variantov mien či názvov toho istého objektu nepovažujeme za transonymizáciu. Termíny *deonymizácia* a *deproprializácia* s významom prenosu vlastného mena z jedného objektu na druhý objekt preto kvôli ich funkčnej zaťažnosti a náznaku popretia onymizačného procesu, ktorý evokuje negatívna predpona *de-*, odporúčame nahradiť všeobecným termínom *transonymizácia*.

Skratky

adj. – adjektívum, adv. – adverbium, apel. – apelatívum, EN – etnonymum, EO – ergonymum, CHR – chrématonymum, inter. – interjekcia, OM – osobné meno, ON – osadný názov, PCH – prírodné choronymum, PO – pragmatonymum, TN – terénny názov, UO – urbanonymum, VN – vodný názov (hydronymum)

Bibliografia

BAUKO, Ján: Transonymizácia v názvoch horolezeckých ciest. In: *Acta onomastica*, 2008, roč. IL, č. 1, s. 42 – 49.

BELÁKOVÁ, Mária: Vlastné meno ako príbeh a hra. *Didaktika vlastného mena*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2010. 131 s.

BLANÁR, Vincent: Morfológické kategórie vlastných mien. In: *Jazykové kategórie v teórii a praxi*. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 21 – 52.

BLANÁR, Vincent: Súvzťahnosť obsahovej a formálnej stránky onymického znaku. In: *Jazykovedný časopis*, 2006, roč. 57, č. 2, s. 89 – 100.

BLICHA, Michal – MAJTÁN, Milan: Úvod do onomastiky. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach 1986. 147 s.

BRINK, Stefan: Transferred Names and Analogy in Name-Formation. In: *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Ed. C. Hough. Oxford: Oxford University Press 2016, s. 158 – 166. Dostupné na: <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001/oxfordhb-9780199656431-e-43>. [cit. 20. 12. 2019]

CIEŚLIKOWA, Aleksandra: O motywacji w onomastyce. In: *Polonica*, 1994, roč. XVI, s. 193 – 199.

DSZSS = HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, J. a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda 1989. 436 s.

DVONČ, Ladislav: Z terminológie onomastiky. In: *Kultúra slova*, 1983, roč. 17, č. 5, s. 172 – 178.

EJ – *Encyklopédia jazykovedy*. Red. J. Mistrík. Bratislava: Obzor 1993. 515 s.

FURDÍK, Juraj: *Slovenská slovotvorba*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

HARVALÍK, Milan: Onymická derivace a její role při vzniku českých anoikonym. In: *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti*. 14. slovenská onomastická konferencia (Banská Bystrica 6. – 8. júla 2000). Zborník referátov. Zost. J. Krško – M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2000, s. 123 – 128.

HARVALÍK, Milan: K vzájemnému obohacování apelativní a propriální sféry jazyka. *Apelativizace proprií a proprielizace apelativ*. In: *Nazwy własne a społeczeństwo*. Tom I. Ed. R. Łobodzińska. Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem 2010, s. 33 – 39.

HLADKÝ, Juraj: Niekoľko poznámok o dynamike vo vývine chotárných názvov. In: *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis*. Seria A – Philologica. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2001, s. 5 – 11.

IMRICHOVÁ, Mária: Podoby a dôsledky transonymizačného procesu pri logonymách. In: Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012, s. 32 – 39.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária: Apelativizácia vlastných mien ako lexikálno-sémantický proces. In: IV. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 9. – 10. novembra 1971). Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973, s. 219 – 232.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Turca. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2003. 167 s.

KRŠKO, Jaromír: Problematika apelatív a proprií odlišných onymických sústav z hľadiska komunikácie. In: Kontinuítne a diskontinuítne otázky jazykovej komunikácie. Zborník materiálov zo 6. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied a Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2007, s. 436 – 441.

KRŠKO, Jaromír: Slovenská onomastika v rokoch 1990 – 2010. In: XV. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2013, s. 223 – 233.

KRŠKO, Jaromír: Úvod do toponomastiky. Banská Bystrica: Belianum 2014. 177 s.

KSSJ = Krátky slovník slovenského jazyka. 4., dopl. a upr. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk>. [cit. 18. 12. 2020]

MAJTÁN, Milan: Štruktúrne typy slovenských osadných názvov. In: IV. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 9. – 10. novembra 1971). Zborník materiálov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973, s. 147 – 160.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.

MISTRÍK, Jozef: Lingvistický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2002. 295 s.

OLOŠTIAK, Martin: O spôsoboch tvorenia vlastných mien. In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 209 – 224.

OLOŠTIAK, Martin: Onymická a deonymická nominácia. Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove 2018. 202 s.

OST – Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 412 s.

PLESKALOVÁ, Jana: Transonymizace. In: CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupný na: <https://www.czechency.org/slovník/TRANSYNYMIZACE>. [cit. 18. 12. 2020]

POKORNÁ, Eva: Apelativizovaná jména v české slovní zásobě. In: Slovo a slovesnost, 1978, roč. 39, č. 2, s. 116 – 125. Dostupné na: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=2516>. [cit. 29. 5. 2021]

ROSPOND, Stanisław: Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słówiańskich nazw geograficznych. Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1957. 73 s.

SICÁKOVÁ, Ľuba: Funkčný princíp ako podstata onymickej nominácie. In: Visnyk Ľvivskoho universytetu, Series Philol., Is. 48. Ľviv: Ľvivskij nacional'nyj universytet imeni Ivana Franka 2009, s. 287 – 292.

SICÁKOVÁ, Ľuba: Propriá v jazykových a mimojazykových súvislostiach (na materiáli hydroným z povodia Slanej). Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 152 s.

SOBOTOVIČOVÁ, Nina: Peking mohol vírus poraziť v zárodku. Radšej ho tajil a dnes na ňom zarába. In: Sme, 20. marca 2020. Dostupné na: <https://svet.sme.sk/c/22363898/covid-19-pekings-mohol-virus-porazit-hned-radsej-ho-tajil-dnes-na-nom-zaraba.html>. [cit. 12. 3. 2021]

SUPERANSKAJA, Alexandra Vasilievna: Struktura imeni sobstvennogo. Fonologija i morfologija. Moskva: Izdatel'stvo Nauka 1969. 208 s.

SVOBODA, Jan a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, roč. 14, 1973, s. 1 – 280.

ŠMILAUER, Vladimír: Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných). Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1963. 219 s.

ŠRÁMEK, Rudolf: Úvod do obecné onomastiky. Brno: Masarykova univerzita v Brně 1999. 191 s. + 22 s. přílohy.

ŠRÁMEK, Rudolf: Transonymizace v propriální nominaci. In: Folia Onomastica Croatica, 2003 – 2004, č. 12 – 13, s. 499 – 508.

TUŠKOVÁ, Jana Marie: Transonymizace oikonym a její projevy v morfologické rovině. In: Acta onomastica, 2012, roč. LIII, s. 323 – 333.

VALENTOVÁ, Iveta: Transonymizácia – jeden zo spôsobov rozširovania propriálnej lexiky. In: Slovenská reč, 2012, roč. 77, č. 5 – 6, s. 319 – 330.

ŽIGO, Pavol: Budú v onomastike aj muzikonymá? (O jednej-dvoch Plavovláskach.) In: Slovenská reč, 2010, roč. 75, č. 4 – 5, s. 270 – 277.